

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNI QIZIQISH VA QOBILIYATIGA QARAB KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING MUHIM PSIXOLOGIK VAZIFALARI

Jo'rayeva Alfira Mahkamovna
Buxoro viloyati Shofirkon tuman
33-maktab amaliyotchi psixologi
Jo'rayeva Norbibi Hasanova
Buxoro viloyati Qorako'l tuman
25-maktab amaliyotchi psixologi
Djurayeva Zulfiya Sattorovna
Buxoro viloyati Kogon tuman
6-maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash, ularni kasb-hunarga yo'naltirishdagi psixologik vazifalar tahlil qilinadi. O'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari va kasbiy moyilliklarini aniqlash usullari, psixologning roli va ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati uchun muhimligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: psixologik vazifa, kasbiy yo'naltirish, qobiliyat, qiziqish, o'quvchi, umumta'lim maktabi, diagnostika, individual yondashuv, motivatsiya, kasbiy rivojlanish.

KIRISH

Umumta'lim maktablarida o'quvchilarning kasbiy yo'naltirilishi — bu ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlariga mos kasb-hunar tanlashini ta'minlash jarayonidir. Ushbu jarayon nafaqat o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati, balki ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatdagi samarali faoliyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash psixologning eng muhim vazifalaridan biridir. Buning uchun testlar, individual suhbatlar, kuzatish va ijodiy mashg'ulotlar qo'llaniladi. Bu usullar yordamida pedagog va psixolog har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi.

Kasbiy yo'naltirish jarayonida psixolog o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olib, unga mos keladigan kasb-hunar yo'nalishlarini tavsiya qiladi. Masalan, ijodiy qobiliyatlari kuchli bo'lgan o'quvchilar san'at, dizayn yoki adabiyot yo'nalishlariga yo'naltirilishi mumkin, texnik qobiliyatlari rivojlanganlar esa muhandislik yoki informatika sohalariga jalb qilinadi.

Shuningdek, psixologning vazifasi o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan qiziqishini oshirishdir. Motivatsion mashg‘ulotlar, kasb tanlash bo‘yicha treninglar va ekskursiyalar orqali o‘quvchilar kasb-hunarga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Ota-onalar bilan hamkorlik psixolog faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Psixolog ota-onalarni farzandining qobiliyati va qiziqishlari bilan tanishtiradi, kelajakdagi kasbiy rivojlanish yo‘nalishlari bo‘yicha maslahat beradi. Bu bolalarning o‘ziga mos kasbni tanlash imkoniyatini oshiradi.

Kasbiy yo‘naltirish shuningdek, o‘quvchilarni shaxsiy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirishga yordam beradi. To‘g‘ri yo‘naltirilgan o‘quvchi kasbiy sohada muvaffaqiyat qozonadi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi va jamiyatda samarali faoliyat yuritadi.

Pedagoglar bilan hamkorlik orqali psixolog maktabdagi kasbiy yo‘naltirish tizimini takomillashtiradi. U o‘qituvchilarga individual yondashuvni tavsiya qiladi va o‘quvchilar bilan ishlashda samarali strategiyalar ishlab chiqadi.

Shaxsiy o‘rnini mustaqil tanlashning hayotiy o‘rnini mustaqil tanlashdan muhim farqi shundaki, insonlar shunchaki o‘zlashtirmaydi, balki yangi rollarni anglab yetadi va ma’lum bir ma’noda xatto ijtimoiy-psixologik norma ijodi bilan shug‘ullanadi. Shaxsiy o‘rnini mustaqil tanlash-bu o‘ziga xos “men obrazi”ni topish, bu obrazni doimiy rivojlantirish va uni atrofdagi odamlar orasida tasdiqlashdir. Shaxsiy ma’noda o‘z o‘rnini mustaqil tanlash odamning yosh xususiyatlariga bog‘liq holda turli xil mazmunga ega. Maktabda ta’lim olish yillarida o‘z o‘rnini topish jarayoni o‘quvchilarning o‘zini hayotiy vazifasini anglash, shaxsiy imkoniyatlarini bilib olish va o‘z kelajagini belgilash ichki ehtiyoji bilan bog‘liq. O‘z o‘rnini mustaqil tanlashni rivojlantirish maktab o‘quvchilarida ularga ijtimoiy jamiyatda qabul qilingan me’yorlarni, qadriyatlarni o‘zlashtirishda ularga yordam beradigan hayot faoliyati va o‘zini anglash subyektini nuqtayi nazarini shakllantirish bilan bog‘liq. Shaxsning kasb-hunarni mustaqil tanlashi kasbiy faoliyat subyektining qaror topishi va rivojlanishini aks ettiruvchi hayot yo‘lining mustaqil yo‘nalishi sifatida, mehnat subyektining kasbiy-hayotiy yo‘lini tashkil etuvchi muhim voqealar yig‘indisi sifatida ifodalanishi mumkin.

Kasbga yo‘naltirish ko‘pchilik mualliflar tomonidan shaxsning psixofiziologik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o‘rganishning yoshlarni va mehnatga layoqatli boshqa yoshdagi guruhlarni ongli va erkin kasbiy mehnat o‘zini belgilashga tayyorlashning vositalari va metodlarini ilmiy asoslangan tizimi sifatida tushuniladi.

Kasbga yo‘naltirish yaxlit tizim bo‘lib, u:

-kasbga o‘qitish asosida faoliyatning har xil turlari (bilim olish, mehnat qilish) kasbga qiziqish, moyilliklarini rivojlantirish;

-kasb tanlash; kasbga moslashish; o‘z navbatida, har bir tizim umumiy maqsad bilan belgilangan vazifalariga ega komponentlarini o‘z ichiga oladi.

Shaxs tomonidan kasbni mustaqil tanlashni shakllanganligi kasbga yo‘naltirishning natijasidir, shuning uchun kasbga yo‘naltirishni boshqarish faqatgina shaxs tomonidan kasbni mustaqil tanlash jarayonini rivojlantirish orqaligina amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida kasbga yo‘naltirishning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari alohida ahamiyatga egadir. Ijtimoiy ishlab chiqarishni uzoq davom etgan chuqur iqtisodiy inqirozdan chiqishini tezlashtirish xodimlarning qobiliyatlari va ko‘nikmalariga, ularning umumiy va kasbiy tayyorgarligiga hal qiluvchi darajada bog‘liqdir. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishning rivojini to‘xtayotganining sababi rahbar, mutaxassis hamda ishchilarda qobiliyatning yetishmasligi emas, balki qaror topgan ishlab chiqarish munosabatlari, mehnat qobiliyati bo‘lgan fuqarolarni o‘zlarining yashirin imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanishdan manfaatdor emasligidadir. Yuqori unumli mehnatga erishish, xodimning ish o‘rnini qadrini oshirish-kasbga yo‘naltirishni shakllantirishni nazarda tutuvchi, aholini ijtimoiy muhofaza qilishga asoslangan ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti hisoblanadi.

Shuning uchun yoshlarni iqtisodiyotdagi bo‘sh, nufuzli bo‘lmagan mehnat vazifalarini bajarishga qaratilgan ommaviy kasbga yo‘naltirish voz kechish aktual bo‘lib qolmoqda. Shaxsning individual talab va ehtiyojlarini hisobga olmaydigan, tabaqalashtirilgan yakka tartibdagi yondashish vositalarini pisand qilmaydigan, yoshlarni kasb tanlashga va kasbiy o‘sishga tayyorlashning umumlashtirilgan modeli dolzarb hisoblanadi. Kasbni mustaqil tanlash ko‘p o‘lchovli va ko‘p bosqichli jarayon hisoblanib, unga turli nuqtayi nazar bilan qarash mumkin.

-jamiyat shaxs oldiga qo‘yadigan vazifalar miqdori sifatida,

- ijtimoiy yondashuv;

-qarorlarni bosqichma-bosqich qabul qilish jarayoni sifatida bo‘lib, ular vositasida individ jamiyatdagi mehnatni taqsimlashning shaxsiy afzalliklar va ehtiyojlari o‘rtasidagi muvozanatni shakllantiradi, ijtimoiy-psixologik yondashuv; -hayotning individual uslubini shakllantirish jarayoni sifatida bo‘lib, uning bir qismi kasbiy faoliyat hisoblanadi, tabaqalashtirilgan-psixologik yondashuv.

Oxirgi yondashuv nuqtayi nazaridan shaxsning kasb-hunarni mustaqil tanlash individning “Men” konsepsiyasi sifatida talqin etilib, aniq ijtimoiy sharoitlardagi kasbiy faoliyatda uning tushunishini, kechinmalarini va niyatlarini, predmetli (asosli) harakatlarini aks ettiradi. Kasbni mustaqil tanlash jarayoni uzoq jarayon bo‘lib, uning yakunlanganini faqat insonda o‘ziga kasbiy faoliyati subyekti sifatida ijobiy munosabat shakllangandagina qayd qilish mumkin. Kasbni mustaqil tanlashning butun jarayonini odatda bir necha bosqichga ajratiladi. Har bir individ oldida kasb-hunarni mustaqil tanlash maqsadiga erishishning juda ko‘p yo‘llari yotadi.

Kasb-hunarni mustaqil tanlash-bu juda murakkab tuzilma. Unga quyidagilar kiradi: kasbga yoʻnalganlikning qaror topishi (qiziqishlar, moyilliklar, qobiliyatlar, sabablar, bilimlar, koʻnikmalar) va oʻzini anglash (shaxs oʻzining shaxsiy sifatlarini bilishi hamda tanlayotgan kasbi toʻgʻrisida oʻz tasavvurini oʻz imkoniyatlari bilan taqqoslashi). Kasb-hunarni mustaqil tanlash jarayoniga kasbiy faoliyatining aniq bir sohasida oʻzini-oʻzi anglash katta taʼsir koʻrsatadi. Gap shaxsning yuzaga keladigan maqsadlarni eng yuksak tasavvurlarni oʻz imkoniyatlari bilan taqqoslash toʻgʻrisida boradi. Bunday oʻzini anglash jarayonlari boʻljak faoliyatning shaxsiy mazmunini chuqurlashtiradi. Agar tanlovning maʼlum sabablari insonning aniq kasbga ijobiy munosabatini izohlasa, u holda professional deb atash mumkin boʻlgan bunday oʻzini anglash tufayli, unda kasbni tanlashning maqsadga muvofiqligiga ishonch shakllanadi.

Kasbni mustaqil tanlashning namoyon boʻlishining aniq shakli-oʻzini baholashdir. U xulqni tartibga solishning, insonning qaysi kasbni tanlashni istashini (maqsad, sababning mavjudligi), u oʻzi nimadan iborat (oʻzining shaxsiy va psixofiziologik parametrlarini baholash), uning qoʻlidan nima keladi (imkoniyatlari, moyilliklari, qobiliyatlari), jamiyat undan nimani kutishi (ijtimoiy-kasbiy maqom)ni anglash hisoblanadi. Individning oʻz moyilliklari va imkoniyatlarini jamiyatning ehtiyojlari bilan solishtirishi, bu jarayonni his qilishi, uning kasbni mustaqil tanlashning rivojlanish mexanizmi boʻladi. Boʻljak kasbni, kasb foyiyati sohasini tanlashga tayyor boʻlish kasb-hunarni mustaqil tanlash jarayonining natijasi hisoblanadi. Oʻquvchilar tomonidan kasb-hunarni mustaqil tanlashni shakllantirishning shartlaridan biri tibbiy-pedagogik ish hisoblanib, u oʻz ichiga tibbiy kasbiy maslahat berish bilan taʼlim masalalarini hal qilishni ham oladi: mehnatning fiziologik ahamiyati toʻgʻrisida, bilim darajasini oshirish manbai sifatidagi, organizmning moslashuvchanligini oshirish manbai sifatidagi oʻzini anglash toʻgʻrisida yoshlarning bilim darajasini oshirish. Kasbga yoʻnaltirish tizimining va kasb-hunarni mustaqil tanlash jarayonining muhim tashkil etuvchisi kasbni tanlash hisoblanadi.

Kasb tanlashning asosiy masalasi va shu bilan birga asosiy qiyinchiligi shundaki, u inson avval shugʻullanmagan faoliyatiga muvaffaqiyatli kasbiy ixtisoslashish imkoniyatini oldindan koʻra bilishi kerak. Buni, toʻla tushunarli boʻlgan sabablarga koʻra bajarish juda qiyindir. Kasbni tanlash - mazkur kasbni katta ehtimollik bilan muvaffaqiyatli oʻzlashtira oladigan va u bilan bogʻliq boʻlgan mehnat majburiyatlarini bajara oladigan shaxslar tanlovidir. Kasbni tanlash jarayonida odamlarda mavjud boʻlgan jismoniy va intellektual farqlar asosida insonning kasbga yaroqli ekanligi aniqlanadi.

Kasbga yoʻnaltirishda kadrlarni kasbiy saralash va kasbni tanlab olish tushunchalarini farqlash lozim. Kasbiy saralash-bu shaxsning ixtisoslikni egallashga va kasbga oid majburiyatlarini muvaffaqiyatli bajarishga yaroqli ekanligini oʻrganish

va ehtimoliy baholashdir, kasbiy saralashda kasb uchun inson juda qat'iy mezonlar bo'yicha saralab olinadi. Ish o'rnini aniqlashda kasbiy saralash aniq bo'sh lavozimlarga nomzodlarni ajratish, aniq bir ixtisoslikka o'rgatish yoki qayta o'rganish maqsadida o'tkaziladi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini umumiy ilmiy-metodik ta'minoti, tegishli toifali xodimlarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tibbiy-fiziologik muammolari bo'yicha ilmiy tekshirishlarni muvofiqlashtirish ishlarini O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining O'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika Tashxis markazi amalga oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablarida o'quvchilarni qiziqish va qobiliyatiga qarab kasb-hunarga yo'naltirish psixologning asosiy vazifalaridan biridir. U o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlaydi, shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi va jamiyatga foydali shaxs sifatida tayyorlaydi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik texnologiya. T., 2004.
2. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi psixologiya. T., 1998.
3. Vohidov M.V. Maktabgacha tarbiya psixologiyasi. T., "O'qituvchi", 1970
4. G'oziev E. Psixologiya. T., "O'qituvchi", 1994
5. Krutetskiy V.A. Pedagogik psixologiya asoslari. T., "O'qituvchi", 1976
6. Ziyonet